

ВОБРАЗНА-ВЫЯЎЛЕНЧЫЯ СРОДКІ МОВЫ САКРАЛЬНЫХ ТЭКСТАЎ БЕЛАРУСКАГА ПАЛЕССЯ

У статті проаналізавно семантико-стилістичну асоблівісць сакральных тэкстаў аднаго з варыянтаў чотырох калядных пісень і сцэнарыю “Готуха” з репертуару фольклорнага калектыву “Орліца” села Навіцкавічы Кам’янецкага раёну. Визначено семантичну спрямаванісць тэкстаў та іх структуру, відзначено абразно-віражальні засабы каляднага комплексу.

Ключові слова: *символ, космогонічнасць, повтор, рефрен, метафора, інверсія, семантичне поле, конотацыя, калядні пісні, абрад, сілабічна структура.*

Беларускія сакральныя тэксты ўяўляюць вялікі інтарэс не толькі для навукоўцаў. Увагу прыцягвае гучанне слова, яго семантыка, унутраны сэнс, мелодыка і рытміка, якая яму надаецца, кантэкст, у якім яно ўжыта, і дзеянне (сцэнар), звязаны з ім. У гэтых дзеяннях-песнях нашых продкаў захаваны наш менталітэт, культура, самабытнасць, адносіны да рэчаіснасці.

Цікаваць да гэтай тэмы праяўляе міжнародная супольнасць, менавіта таму ў 2014–2015 гг. тэматыка сакральнасці песен народнай творчасці палескага памежжа Беларусі і Польшчы знайшло адлюстраванне ў трансгранічным праекце. Прызначэнне і формы лакальных песенных традыцый Палесся віражаюцца своеасаблівымі выяўленча-мастацкімі сродкамі (гіпербалы, метафары, літота, паўторы і г.д.), музычнай аўтэнтычнай манерай выканання, дыялектнымі асаблівасцямі.

У артыкуле намі разгледжаны фрагменты калядных песень-фрэймаў, якія выконваюцца майстрамі этнакультурнай групы “Орліца” в. Навіцкавічы Брэсцкай вобласці. У сакральных песнях Камянецчыны захавалася аўтэнтычная манера выканання, апрацаваная кіраўніком фальклорнага калектыву Г.К. Пяркоўскай. Кожная з асноўных песень (“Добры вэчор”, “Застылай столы”, “Небо й земля”, “За вортамі”) суправаджаецца абрагальнымі абрадамі, замовамі, фрэймамі, – пераапрацаваннямі ў скуру жывел (часцей казы), са звяздой і інш. аtryбутамі.

Названыя вышэй творы на тэрыторыі Берасцейшчыны сустракаюцца ў розных варыянтах, са зменамі ў змесце, кампазіцыі і вобразнай сімволіцы. І таму мы іх разглядаем, як інварыянты тэкстаў. Калядныя пісні ўключаны ў драматычнае дзеянне і маюць дачыненне да таго ці іншага моманту абрада. Паходжанне слова “калядка” даследчыкі фальклору звязваюць са словам *каляндар*, – гэта значыць ‘першы дзень’. Ка-

ляднымі сталі называць зімовыя віншавальныя пісні [1, с. 63–70].

Сцэнар каляднага абрада “Готуха”, або, як яшчэ яго называюць, “Готовуха-хохотуха” і тэксты калядных песень, насычаны самымі рознымі моўнымі выяўленчымі сродкамі. Сцэнар запісаны ў в. Навіцкавічы Камянецкага раёна (2014 г.), выконваецца на мясцовай гаворцы, якая належыць да арэала Заходнепалескіх гаворак, канкрэтна да паўночнабрэсцкіх. Гаворкам уласцівы такія рысы, як оканне, акрамя часткі шарашоўскіх гаворак (*голова, молоко, дорога, але: трава*), мяккасць пярэднеязычных перад *e*, пярэднеязычных і губных зычных перад *i* (*небо, дзень, косіці, міска*), цвёрдасць губных зычных перад *e* (*вэчор, мэд*), дзеканне і цеканне (*дзеці, ходзіці, церэр*), наяўнасць форм тыпу *вадро* ‘вадро’, *машок* ‘мяшок’, *пасак* ‘пясак’ і інш. [2; 3].

Шчадральнікі падыходзяць да хаты гаспадароў з віншавальнай каляднай песняй “Добры вэчор”, сэнс якой заключаецца ў благапакаенні, што адбудзецца пры дапамозе магічных слоў, у якіх гаспадар і госці цвёрда вераць. Характэрнымі вобразнымі сродкамі для ўзвышэння гаспадара з’яўляюцца прыёмы *гіпербалізацыі* і *метафарызацыі* для якаснай характарыстыкі вобразаў: *Радуйся, о радуйся, зямля, / Новы рік народыся!*

Інварыянт сцэнара “Готовуха” больш позняя перыяда, таму што ў ім, як і ў іншых песнях, ва ўзвелічэнні гаспадара адсутнічаюць іншасказанне, метафарычнасць вобразаў. У адным з апошніх інварыянтаў самай старажытнай каляднай пісні “Добры вэчор” гучаць канкрэтныя пажаданні шчасця, здароўя, дабрабыту і ўсяму свету мірнага жыцця: *Мы тобі жэлаем / Шчасця і здаровья / / Шчыбы твоі діты / Булы всі здорovy / / Мы тобі жэлаем / Добрых урожаев / / Шоб у господарцы / Все тобі вэлося / / І на всему світы / Мірно всім жылося.*

Розныя варыянты пісні (і са скрытай метафарай) ідэнтычныя па сілабічнай будове, могуць адрознівацца толькі па сінтаксічнай структуры тэксту: прыпеў можа ўтварацца ад паўтора дзесяцірадкоўя з рэфрэнам або змест апошніх радкоў закончанай вершаванай будовы выконвае функцыю прыпева. У нашым варыянце самастойны тэкст прыпева, які паўтараецца ўжо ў кожнай страфе, з’яўляецца працягам сэнсу рэфрэна. *Увасабленне* ў прыпеве перадаецца праз вобразна-эмацыянальную метафару, якая віражаецца загадным ладам паўторнага дзеяслова з узмацняльнай часціцай *о*, што надае страфе ўзвы-

шанасць, велічнасць і ўзнёсласць. Гэтаму дапамагае і сілабічная структура тэкста, якая ўяўляе сабой трохстопны *харэй*, а рэфрэн – чатырохстопны *харэй*.

Анафарычны паўтор сінтагм у пачатку 2 і 4 страфы (Мы тобі жэлаем), аднатыпнасць даданных частак сказаў са злучнікамі *што б* (каб) у пачатку 3 і 4 страфы, зваротак, з якім звяртаюцца шчадравальнікі да гаспадароў (Пане гаспадару!), аднародныя члены (Шчасця і здароўя), ствараюць святочнасць музычнай фразы. Інтаніраванне на працягу ўсёй песні ўзнёсла-віншавальнае, клічнае. Песня пашырыла свае маштабы праз формы паўтору часткі вершаў пасля рэфрэну, двухрадковага прыпева песні. Песня гучыць у пачатку сцэнара, калі калядоўшчыкі падыходзяць да дома, вітаюцца з гаспадарамі, просяць дазволу зайсці ў хату і заспяваць песню.

У сцэнары гучаць рытмічныя магічныя замовы-пажаданні, у якіх складаныя сказы ствараюць структурны паралелізм: *У ночы трэба паложыты сала, / Коб на місто душа стала; / Удрыж сала коло спыны, / Коб вэлься добры свыны*. Дзеючыя асобы: *гаспадар, гаспадыня, шчадравальшчыкі, павадыр, цыганка*.

Самастойны від вуснай народнай творчасці – жанр каляднага абраду – прадугледжвае выкарыстанне бытавых дыялогаў, кароткіх (часта выкарыстаных ў форме няпоўных сказаў або парцэляцыі) і разгорнутых рэплік, насычаных прымаўкамі, прыказкамі, параўнаннямі, метафарамамі, якія робяць тэкст дынамічна-камічным, насычаным гумарам, вяселлем: *нашой козочцы трэба оладкы, коб булы бокы гладкы; я чоловік богаты: у мэнэ у кармані вош на аркані, а ў другім блоха на цэпі; встань, козочка, повэрнься, в золоты шаты обэрыся; майтэ торбу грошэй, жывітэ в роскошы; майтэ свого доволі, а бэды ныколі; бувайтэ здоровы, як на небе анёлы; з міром і покоем, з добрым здововьем; шчо б на другій год прыждаты, Вас у ваішуй хаты поздравляты і г.д.*

Функцыянальная роля ўсёй абрадавай сцэнікі з казой і сэнс яе тэксту і песень, што віконваюцца ў гэты час, сведчаць аб глыбокай старажытнасці гэтага абраду, звязанага з земляробчай урадлівасцю. Абрад “ваджэння казы” мае магічнае значэнне, таму што ў старажытнасці каза ўяўляла міфалагічную істоту, якая магла паўплываць на ўрадлівасць пасаваў збожжа. І таму ў сцэнары гучаць такія магічныя традыцыйныя фраземы: *Дэ коза ходыт, / там жыто родыт. / Дэ коза рожком, / там жыто стожком. / Дэ коза нэ бувае, / там жыто вылягае*.

Прыгажосць і дабрабыт гаспадарскага двара апісвае Песня “За воротамі”. Песня гучыць на прыканцы сцэнарыя, і таму трыдцыйна ў ёй

выкарыстаны прыём “звужэння абраду”: *За воротамі стоіть вішэнка, / Шчодры вэчор, богаты вэчор }2 р. / Коло вішэнькі стоіть стольчыок, / Шчодры вэчор, богаты вэчор }2 р. / На тым стольчыку горыть свічэчка, / Шчодры вэчор, богаты вэчор }2 р. / Коло свічэчкі лэжыть булэчка, / Шчодры вэчор, богаты вэчор }2 р. / Коло булочки лэжыть курочка, / Шчодры вэчор, богаты вэчор }2 р. / Коло курачкі стоіть пляшэчка, / Шчодры вэчор, богаты вэчор }2 р.*

Сілабічная структура песні тая ж, што і ў песні “Добры вэчор”, з якой пачынаецца сцэнар: чатырохстопны харэй, які складаецца з двух пяцірадکوўяў (5+5), што пашыраюцца за кошт рэфрэна і паўтораў пасля кожнага радка магічных велічальных слоў: *Шчодры вэчор, богаты вэчор*. Убранне двара і стала гаспадара апісваецца пры дапамозе канкрэтных назоўнікаў з эмацыянальна-ацэначнымі суфіксамі (-эчк/-ечк, -ічк/-ычк, -очк/-ачк, -к: *вішэнько, стольчыок, свэчэчка, булочка*), якія ствараюць атмасферу спагады, добразначлівасці і святочнасці.

Кіруючыся міфалагічным светаразуменнем і вобразнымі рэаліямі земляробчага быцця, у аўтараў Навіцкавіцкага варыянта песень глыбоказмястоўныя, эпічна ёмістыя, паэтычна адметныя вобразы. У песні “Застылай столы” прадстаўнікі космасу – месяц і дожджык – трактуюцца абрадавымі спевакамі як два доўгачаканыя, самыя дарагія госцікі. Семантычны характар маналага дожджыку раскрываецца ў дабратворным уплыве пасланцоў космасу для земляроба – спрыянню росту збажыны, пшаніцы, “тры дажджы ў маі” ўзгадваюцца ў розных варыяцыях: *Колі я взлію / Тры разы в маю, / Святы вэчор, / Тра разы в маю, / Коб родылася / Жыто, / Всела збожыця*.

У аснове песні ляжыць матыў магічнай семантыкі архаічнага паходжання. Эпітэты, ужытыя ў песні, можна лічыць “пастаяннымі, традыцыйнымі і яшчэ паясняльнымі”, якія ярка выражаюць народныя памкненні да дабрабыту (*столы тэсовые, пірогы пишэнычны*). Пададзеныя ў дынаміцы, развіцці простыя зямныя рэчы выступаюць як абагульненыя жыццёвыя сімвалы. Узмацняецца ацэначная характарыстыка эпітэта інверсіяй сказа, у якім ён змяшчаецца: *Застылай столы / Всі тэсовые / Клады пірогы / Всі пишэнычны*.

У інварыянтах песень вобразныя рэаліі, узятыя з земляробчай сферы, складаюць сюжэтную-варыяцыйную, часта кантамінаваную аснову іх тэкстаў, на якіх грунтуюцца асноўныя элементы паэтыкі калядак і шчадравак. Стваральнікам навіцкавіцкай каляднай песні ўдалося скласці вобразы паэтычна адметныя, эпічна ёмістыя, глыбоказмястоўныя. У песні прагледжваецца ўплыў сакральнага сэнсу касмічных аб’ектаў на сям’ю, магічнасць заклёну і выражэнне даброт

паказваюцца ў гэксце простымі і традыцыйнымі эпітэтамі, якія абазначаюцца адноснымі прыметнікамі і ўступаюць у дапасаваную сувязь з канкрэтнымі назоўнікамі (пры дапамозе ласкальна-ацэначных суфіксаў: *першы ангол-ік, другі братык, ясны месяц-чык, маёвы дожджык*). Дыялог месяца і дожджыка выступае ў рэма-тэматычных адносінах, выражаных складаназалежнымі сказа-мі ўмовы.

Як мы бачым на прыкладзе песень в. Навіцкавічы, у іх сустракаюцца такія вобразна-выяўленчыя сродкі, як эпітэт, увасабленне, вобразны паралелізм, сімвалы, абавязковыя рэфрэны – паўторы, сінанімічныя словазлучэнні, уведзеныя ў тэкст эмацыянальна-экспрэсіўныя часціцы, змена звыкллага націску: абавязкова апошні склад у страфе – націскны і інш.

Лексіка-семантычнае поле тэкстаў калядных

песень стварае канататыўную канву ўзнёсласці, урачыстасці, радасці. У разгледжаных інварыянтах песень, як у тэкстах абрадавага характару, замацаваны пэўныя стэрэатыпныя паэтычна-вобразныя выявы быцця, прадвызначаныя функцыянальнай прыродай жанру.

Літаратура

- 1.Макарэвіч Н.М. Найменні асобы ў кантэксце беларускай каляндарна-абрадавай паэзіі: семантыка, дэрывацыя / Н.М. Макарэвіч //Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта. – 2007. – № 3. –С. 63–70.
- 2.Клімчук Ф.Д. Гаворкі Заходняга Палесся: Фанетычны нарыс / Ф.Д. Клімчук. –Мінск, 1983.
- 3.Аляхновіч М.М. Дыялектны слоўнік Брэстчыны / М.М. Аляхновіч. –Мінск, 1989.

У артыкуле аналізуецца семантыка-стылістычная адметнасць сакральных тэкстаў аднаго з многіх варыянтаў чатырох калядных песень і сцэнара “Готуха” з рэпертуара фальклорнага калектыву “Орліца” в. Навіцкавічы Камянецкага раёна. Вызначана семантычная скіраванасць тэкстаў і іх структура, адзначаны вобразна-выяўленчыя сродкі каляднага комплексу.

Ключавыя словы: *сімвал, касмаганічнасць, паўтор, рэфрэн, метафара, інверсія, семантычнае поле, канатацыя, калядныя песні, абрад, сілабічная структура.*

The article analyzes the semantic and stylistic distinctiveness of the lyrics of one of many variants of four Christmas songs which is spread in Navitskavichi village of Kamenetsc district. The semantic orientation of the lyrics and their figurative and expressive language means are determined in this article.

Keywords: *symbol, cosmogonic feel to its, repetition, refrain, metaphor, inversion, semantic field, connotation, Christmas songs, ritual, structure syllabically*